

SLUŽBA ZATVORSKIH SVEŠTENIKA ZA PRAVOSLAVNE HRIŠĆANE U CRNOJ GORI OD KRAJA 19. VIJEKA DO 1915. GODINE

REZIME: Sa razvojem pravnog sistema u Crnoj Gori, tokom posljednje dvije decenije 19. vijeka i početkom 20. vijeka, kao specifičan segment, uređeno je i pitanje zatvorskog dušebrižništva. U radu je prikazana razvojna putanja pravne formulacije i ingerencija zatvorskog dušebrižništva u Crnoj Gori, odnosno sveštenečke službe u zatvorima. Navedene su osobe iz reda crkvene strukture koje su vršile dužnost imenovanja zatvorskih dušebrižnika, mitropoliti Ilarion i Mitrofan, kao i sami vršioci te dužnosti, sveštenici iz Cetinja i Podgorice, za zatvore koji su postojali u ta dva grada. U radu su analizirani tekst Pravilnika o dužnostima zatvorskih dušebrižnika kao i poučnog slova sveštenika osuđeniku na smrtnu kaznu. S obzirom da je ovo prva naučna studija, zasnovana na autentičnoj istorijskoj dokumentaciji, predstavlja značajan doprinos cjelovitom sagledavanju razvoja i strukture pravnog sistema u Crnoj Gori do 1918.

Ključne riječi: *Pravni sistem Crne Gore, zatvor, zatvorsko dušebrižništvo, Ministarstvo pravde, Mitropolit, Mitropolija Crnogorsko-primorska, sveštenici.*

Uvod

Crna Gora kao hrišćanska zemlja do 1918. sa stanovništvom predominantno pravoslavne vjeroispovjesti imala je specifičnu razvojnu putanju krivičnog pravnog sistema. Sa jedne strane njen pravni sistem utemeljen je na

* Bogoslovija Svetog Petra Cetinjskog, Cetinje e-mail: radoman.dragan@gmail.com

običajnom pravu,¹ koje je zauzimalo značajno mjesto u Staroj Crnoj Gori, a sa druge strane, na savremenim pravnim aktima istog, dakle, hrišćanskog profila – pravni sistem Rusije i Srbije. Uz navedene, treba uzeti u obzir i krivičnopravno nasleđe zapadnih država najbližih Crnoj Gori – Italije i Austrougarske, koje je bilo prisutno u izgradnji pravnog sistema Crne Gore u drugoj polovini 19. i prvih godina 20. vijeka, sve do kraja 1915. godine.² I u pogledu razvoja kaznenog prava – pravnog sistema sankcionisanja, u Crnoj Gori je, takođe, bilo specifičnosti koje su bile odraz i posledice osobene vrste teokratije koja je bila u praksi u prvoj polovini 19. vijeka – do 1851. godine. U vrijeme nastanka pravnih okvira, mitropolit Petar II Petrović Njegoš počeo je od 1832. godine da sankcioniše prestupnike zatvorom koji se nalazio u prostorijama Cetinjskog manastira – a prvi zatvorenik bio je sankcionisan iz političkih razloga. Zbog toga je prostorija u Cetinjskom manastiru gdje je bio zatvoren i prozvana Guvernadurica.³

Kao što je naprijed već spomenuto, dominantno hrišćansko, odnosno, pravoslavno utemeljenje stanovništva u Crnoj Gori iziskivalo je da njegove duhovne potrebe budu zadovoljene u svim segmentima. Ovo se pogotovo odnosi na period od Berlinskog kongresa 1878. kada je Crna Gora sa novostečenim pravnim položajem samostalne i nezavisne države stekla uslove da i crkveni život njenog stanovništva bude ostvaren u svoj punoći. Sloboda duhovnog staranja obuhvatala je i oblast dušebrižništva nad zatvorenicima, bez obzira na njihov pravni položaj i brojnost. S obzirom da su do 1880. sačuvani samo sporadični akati iz pravne istorije Crne Gore za navedenu temu, dragocjeni su sačuvani akti u arhivu Mitropolije na Cetinju, koja čine temeljni fond istorijskih izvora za ovu studiju.⁴

¹ Važno je istaći, da se u Staroj Crnoj Gori nije razlikovalo suđenje u krivičnim, građanskim i crkvenim stvarima. Uzrok tome je specifična teokratska vladavina crnogorskih vladika iz dinastije Petrović, kod kojih pravila o suđenju i postupku nalazimo u njihovim naredbama, poslanicama, pravilima, aktima, proglasima, kao i u brojnim odredbama Senata i Velikog suda, za kasniji period. Značaj ovih pravila u Staroj Crnoj Gori, gdje je običajno pravo zauzimalo značajno mjesto, bio je veliki, ali se osjećao nedostatak jednog potpunog kodeksa iz krivičnoprocesne materije. Marković, S., (2007). Kaznena istorija Crne Gore, Podgorica, Crnogorska izdanja, str. 15-32; Čizmović, M., Stojanović, P., (1993). Razvoj procesnih prava u Staroj Crnoj Gori i Srbiji, Priština, Jedinstvo, str. 60-65; Bogićević, Č., (2018). Istorija crnogorskoga sudstva, Podgorica, Službeni list Crne Gore, str. 62-65.

² Radulović, D., (2015). Krivično procesno pravo, Podgorica, Pravni fakultet, str. 55-56.

³ Odluka zemaljskog praviteljstva o oduzimanju guvernadurstva Vuku Radonjiću, u: Crnogorski zakoni: knjiga 1, Istorijski institut, (1998). Podgorica, str. 94-96. Milović, J., (1984). Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu, Titograd, str. 55-57.

⁴ Ovo važi i za kasniji period, do 1915. godine s obzirom da je u arhivu Mitropolije sačuvana prepiska po ovom pitanju sa državnim institucijama do kraja njihovog postojanja.

Dušebrižništva nad zatvorenicima u Crnoj Gori

Krivična djela postoje u svim društvima i vremenima. Ono što se razlikuje jeste reakcija na njih, a služba zatvorskih sveštenika je upravo jedna specifična reakcija na krivična djela.⁵ O začecima zatvorskog dušebrižništva u Crnoj Gori ima sačuvanih svjedočanstava za period od 1878. i vezana su za zatvor na Cetinju – „Bogdanov kraj“.⁶ O nekim oblicima zatvorskog dušebrižništva vezanog za prvi zatvor u Crnoj Gori – „Grmožur“ na Skadarskom jezeru, od septembra 1878. nije ostalo sačuvanih svjedočanstava.⁷ Ostaje u domenu pretpostavki, ali logički snažno utemeljenih, da je nekakvu duhovnu utjehu zatvorenicima, kao i ispunjenje duhovnih potreba (ispovijest i pričešće) pružao kaluđer iz obližnjeg manastira Vranjina.

Prvi zvanični akt kojim se spominje dušebrižništvo za zatvorenike je akt Mitropolije od 3. juna 1899. u kome se navodi da je sveštenik Marko Martinović, paroh bajički „15 godina ispovjeđivao i pričešćivao je osuđenike na Cetinju“.⁸ Na njega se naslanja akt podgoričkog paroha Krsta Popovića od 1. maja 1903. takođe upućen Mitropoliji, kojim svjedoči da je po ličnom nalogu Okružnog kapetana podgoričkog, još od početka 1898. počeo da vrši dušestarateljske dužnosti u Kaznenom zavodu u Podgorici.⁹

Ministarstvo pravde dostavilo je 4. decembra 1900. Mitropoliji akt u kome navodi potrebu da se imenuju zatvorski dušebrižnici.¹⁰ U odgovoru, Mitropolit Mitrofan je izrazio veliku radost za navedeni predlog Ministarstva: „Vaše mišljenje da se osuđenici u kaznenim zavodima odredi stalni sveštenik, potpuno odgovara zapovjedima svete Hrišćanske crkve a i moralnoj i

⁵ Prelević, S., (2012). O zločinu i kazni. *Pravo – teorija i praksa*, 29 (10-12), str. 104.

⁶ Pravno ime ovog zatvora je Cetinjska tamnica. To potvrđuje naredba Ministrstva pravde o poboljšanju rada stražara Cetinjske tamnice od 31. avgusta 1890. U: Crnogorski zakonici: knjiga 2, (1998). Podgorica, str. 464-465.

⁷ Marković, S., (2007). Kaznena istorija Crne Gore, Podgorica, Crnogorska izdanja, str. 275-290.

⁸ Odnosi se na blagoslov tj. nalog da vrši navedenu službu, koji mu je dao tadašnji mitropolit Ilarion Roganović (1863-1882). Mitropolija Crnogorsko-primorska (u daljem tekstu MCP) br. 857 od 03.06.1899. Arhiv Mitropolije Crnogorsko-primorske, Cetinje (u daljem tekstu AMCP), MCP f. 49. Iskazujem i na ovom mjestu zahvalnost kolegi dr Pavlu Kondiću, upravniku Arhiva Mitropolije Crnogorsko-primorske, koji mi je skrenuo pažnju na vrijednost istraživanja ove teme i predusretljivo mi dao na uvid rukopis svoje doktorske disertacije Mitropolija Crnogorsko-primorska u drugoj polovini 19. i početkom 20. veka (1851-1920), Beograd 2014.

⁹ MCP br. 798 od 10. 5. 1903. AMCP, MCP f. 76. O Centralnom Kaznenom Zavodu u Podgorici, ustanovljenom 1893. vidi: Miljić, M., (2000). Jusovača – Kazneni zavod u Podgorici, u: Sto dvadeset godina od oslobođenja Podgorice, Podgorica, Istorijski institut, str. 473-487.

¹⁰ Mitropolija Crnogorsko-primorska, br. 28 od 11.01.1901. Arhiv Mitropolije Crnogorsko-primorske, Cetinje, Mitropolija Crnogorsko-primorska f. 60.

materijalnoj potrebi onijeh nevoljnikah koji su po nesreći zatvora dopanuli“, otpisao je Mitropolit. Dalje je naveo da bi najcjelishodnije bilo da se za zatvorske dušebrižnike imenuju parohijski sveštenici sa dotične teritorije gdje se zatvori nalaze.¹¹

Aktom Ministarstva pravde od 23. marta 1901. godine Mitropolija je obavještena da se „u Centralnom kaznenom zavodu u Podgorici nalazi izvjestan broj osuđenika, kojima se ne može dozvoliti odlazak u crkvu radi prijema Svete tajne pričešća, zbog veličine njihove krivice“ i zbog toga je zamoljen Mitropolit da odredi sveštenika koji će sa pričešćem doći u zatvor radi zadovoljenja duhovnih potreba kažnjenika.¹² Mitropolit je odredio podgoričkog paroha Krsta Popovića da izvrši svete tajne ispovjesti i pričešća u podgoričkom zatvoru – Jusovači.¹³

Pred imenovanje zatvorskih dušebrižnika, Mitropolit Mitrofan je 23. juna 1901. godine propisao Pravilnik dužnosti sveštenika koji je određen za poučavanje osuđenika na zatvor ili smrtnu kaznu.¹⁴ Pravilnik se sastoji iz uvodnog poglavlja i osam poglavlja u kojima je definisana služba zatvorskih sveštenika. Tu se navodi da Pravoslavna crkva ne ostavlja vjerne čak i onda kada padnu u grijeh, nego im nudi duhovnu pomoć i utjehu i poziva na pokajanje za učinjena zlodjela. Za osuđenike kaznenih zavoda, ma kolika bila mjera njihovih sagriješenja, hrišćanska utjeha i Božja milost se daje preko sveštenika, čije su dužnosti bile da osuđenike poučavaju u vjeri tri puta

¹¹ MCP br. 29 od 11. 1. 1901. AMCP, MCP f. 60.

¹² MCP br. 357 od 23. 3. 1901. AMCP, MCP f. 60.

¹³ MCP br. 398 od 24. 3. 1901. AMCP, MCP f. 60.

¹⁴ Navešćemo samo nekoliko pravila: **6.)** Kad bi se osuđenik razbolio, pa se on bolestan u Zavodu nalazio, ili po savjetu liječnika u bolnicu premješten bio, u slučaju opasne bolesti, dužan je sveštenik češće posjećivati ga, na pokajanje prizivati ga i prema uvidavnosti i pričestiti ga. Kad osuđenik umre ili presudom strijeljan, sveštenik dužan je nad pokojnikom izvršiti sve pravilima propisate obrede i pristojno ga sahraniti. Sveštenik je dužan pokojnika zapisati u registar umrlih parohije gdje se zavod nalazi. Sveštenik je dužan smrt pokojnikovu saopšiti onome svešteniku iz čije parohije je dotični bio rodom, kako bi to sveštenik njegovim srođnicima dostavio i pokojnika zapisao u familijarnoj čitulji radi pomena i molitve za njegovu dušu. Osuđenome na smrt ili samoubicama ne može se činiti pomen ni za upokojene molitve ako se oni za života nijesu pokajali. Ovakvima obredni ukop dozvoljen je ako liječnik izda pismeno uvjerenje da je ubijeni prethodno bio duševno obolio. **7.)** Sveštenik je dužan svakog ili svakog drugog mjeseca u Zavodu među osuđencima vodicu osveštati, svakoga njom pokropiti i oznamenovati ga časnijem krstom, davši svakome da krst poljubi. Po svršetku toga, dužan je sveštenik sa svetom vodicom proći kroz sve sobe Zavoda. O danu ispovjedanja i osvećenja vodice u Zavodu, sveštenik neka se prethodno sporazumije sa upraviteljem zavoda. **8.)** Sveštenik će pored navedenijeh dužnostih u određene časove, koliko mu za to vremena preteče, poučavati osuđenike u čitanju, pisanju i prostome računu, da bi pored utvrđenja u vjeri i moralu i tu korist sa sobom ponijeli kad bi se zatvora oslobodili. MCP br. 797 od 23. 6. 1901. AMCP, MCP f. 63.

nedeljno, propovjedajući im moralne pouke. Duhovnik je birao besjede prema mjeri zločina i uzrastu onih kojima propovjeda. Njihov sadržaj je morao biti prožet vrlinama koje će pomoći zatvorenicima da se klone od nepristojnih riječi i djela i drugih zlodjela i prekršaja zakonskih odredbi. Sveštenik je bio dužan da osuđenike poučava u istinama Pravoslavne vjere, postu i da ih u istome kontroliše. Glavna duhovna služba sastojala se iz ispunjenja osnovne hrišćanske dužnosti a to su ispovjest i pričešće. Zatvorski sveštenik je bio dužan da to vrši u dogovoru sa upravnikom zavoda.¹⁵ Ako bi lice bilo osuđeno na smrtnu kaznu, sveštenik je bio u strogoj obavezi da ga pozove na pokajanje, a u koliko bi pokazao iskreno pokajanje, onda bi ga i pričesto, jer Crkva Božija, pokazuje prema njemu snishođenje, po primjeru razbojnika na krstu.¹⁶

Za dušebrižnike u Kaznenom zavodu u Podgorici, mitropolit Mitrofan je 2. novembra 1901. godine imenovao oba podgorička paroha, Krsta Popovića i Vojina Popovića. Za Kazneni zavod na Cetinju, mitropolit je odredio popa Luku Lopičića, duhovnika Djevojačkog instituta.¹⁷

Ovim povodom se oglasio i Lujo Vojinović, načelnik ministarstva pravde, zahvalivši se mitropolitu na postavljanju zatvorskih duhovnika i sastavljanju Pravilnika o njihovom radu.¹⁸ Time je i pravno definisano jedno od najdelikatnijih pitanja iz sveštenopastirske službe.

Prota Krsto Popović, duhovnik podgoričkog zatvora, obavjestio je u svojoj izvještaju mitropolita Mitrofana Bana da je izvršio sve što je Pravilnik nalažio: protumačio je simbol vjere kroz 24 besjede, svakog mjeseca osveštavao vodu i škropio zatvorenike, osoblje i prostorije, takođe i ispovjedaio i pričesćivao. On je izrazio mišljenje, da bi bilo dobro, zbog potpunije brige o vjerskim potrebama zatvorenika da se obezbijedi jedna prostorija za zatvorsku kapelu sa pripadajućim inventarom (bogoslužbene odežde, knjige i pribor), gdje bi se mogla vršiti ispovijest i bogoslužjenja. U zvaničnom dopisu molio je mitropolita Mitrofana da interveniše kod ministarstva pravde da se obezbijede navedeni uslovi.¹⁹ Nažalost, nema sačuvane dokumentacije iz koje bi se moglo vidjeti da je postupljeno po traženju zatvorskog dušestatelja.

Ministarstvo pravde je aktom od 2. decembra 1903. obavjestilo Mitropoliju o datumu izvršenja smrtne kazne nad jednim osuđenikom u Centralnom kaznenom zatvoru u Podgorici. Mitropolit je odredio zatvorskog

¹⁵ MCP br. 797 od 23. 6. 1901. AMCP, MCP f. 63.

¹⁶ Novi Zavjet, Sveto Jevanđelje od Luke, 23. 40-44. (2010). Prevod Komisije Svetog Arhijerejskog Sinoda Srpske Pravoslavne Crkve, Beograd, str. 1257.

¹⁷ MCP, br. 1395 od 02.11.1901. AMCP, MCP f. 65.

¹⁸ MCP, br. 1389 od 04.11.1901. AMCP, MCP f. 65.

¹⁹ MCP, br. 1825 od 04.10.1903. AMCP, MCP f. 78.

duhovnika Krsta Popovića, „da on toga dana prije nego što se izvrši smrtna kazna, osuđenoga priugotovi na smrt prema kanonima naše Sv. Pravoslavne Crkve“. Sveštenik Krsto je u izvještaju Mitropoliji naveo da je toga dana, osuđeniku u zgradi Opštinskog suda, izgovorio utješno slovo, ispovjedio ga i pričestio. Po izvršenju kazne, izvršio je opijelo i otpratio tijelo pokojnika do groba u opštem groblju kraj crkve sv. Đorđa pod Goricom.²⁰

Utješno slovo sveštenika osuđeniku pred izvršenje smrtne kazne i drugi elementi hrišćanskog humanizma

Utješno slovo sveštenika osuđeniku pred izvršenje smrtne kazne je za prostore Crne Gore neubičajen tekst te ga vrijedi upravo zbog toga ovdje analitički sagledati:

„Dragi brate hrišćanine“, počinjao bi sveštenik svoje obraćanje osuđeniku na smrt, nakon toga bi ga poučavao da i ako ne bude pomilovan, ne treba da klone duhom, nadom i vjerom u budući vječni život, jer treba da zna da ostavlja kratkovremeni zemaljski život, koji ćemo svi mi, prije ili kasnije, napustiti.

Dalje ga sveštenik poučava, dajući mu primjer blagorazumnog razbojnika, koji je bio raspet sa Hristom i koji je priznao grijehе svoje, a Hrista molio da ga se sjeti u Carstvu nebeskom. Sveštenik ga upoređuje sa razbojnikom i navodi ga da prizna grijehе svoje, za koje je pravedno osuđen jer se ogriješio o zapovjest hrišćanske pravde i ljubavi prema bližnjem i oduzeo mu život, ono što mu je Bog dao. Osuđeniku se predlaže da se pokaje i da pomiren sa Bogom može biti utješен ga prati pravedno Božije oko, koje vidi kuda ko ide i kome ni jedna ljudska pomisao ne može ostati nepoznata.

Završavajući utješno slovo, sveštenik savjetuje osuđenika da ne očajava duhom i da ne sumnja u milost Božiju, koja je gotova da mu sve oprost i da mu otvori vrata raja. Daje mu takođe na znanje i slike vječnih muka koje su pripremljene u paklu za okorjele grešnike. „Cijena da se i ti od te beskonačne muke izbaviš, nije skupa – ona se sastoji u tvome iskrenome kajanju. Pokaj se, dragi brate hrišćanine, i ispovjedaj se! A po primjeru onog blagorazumnog razbojnika, priznaj težinu svojih grijehova pa ćeš biti od Gospoda Boga pomilovan i primljen u Carstvu Nebesnom, Amin!“ završne su riječi pouke.²¹

²⁰ MCP, br. 2205 od 10.12.1903. AMCP, MCP f. 80.

²¹ MCP br. 2251 od 8. 12. 1903. AMCP, MCP f. 80; Postoje mnoge nedoumice i nedorečenosti kada je pravo na život u pitanju. Pitanje smrtne kazne je samo neko od njih, koje dugi niz godina izaziva polemike među pravnicima, sociolozima, filozofima, sveštenicima i građanima u najširem smislu reči. Vidjeti, Živković, M., (2015). Pravo na život i eutanazija, *Pravo – teorija i praksa* 32 (4-6), str. 50-51.

S obzirom da se broj zatvorenika Centralnog kaznenog zavoda u Podgorici iz godine u godinu povećavao, Ministarstvo pravde je 1910. odredilo da se njihovo pričešće vrši u prostoriji u krugu samog Zavoda i po pozivu koji bude dostavljen svešteniku.²² Važno je napomenuti da je po crkvenim pravilima propisano da se pravoslavni hrišćani trebaju najmanje četiri puta u toku godine ispovjediti i pričestiti i to u toku uskršnjeg (april), božićnog (decembar), petrovskog (jul) i gospojinskog (avgust) posta. Na osnovu toga, Konzistorija je izdala nalog podgoričkom parohu Dušanu Petroviću da izvrši pričešće zatvorenika kada bude dobio poziv od Uprave zavoda.²³ Iz izveštaja upravnika Centralnog kaznenog zavoda, od 16. marta 1914. podnetog Ministarstvu pravde, vidi se da je na snazi bilo pravilo po kome se „pričešćivanje osuđenika vrši se svake godine, po uobičajnoj praksi, na Veliku srijedu a u ovdašnjoj sabornoj crkvi hramu sv. Đorđije. Također je uobičajeno, da se svim osuđeniciima skinu okovi za jednu sedmicu tj. od Velikog utornika do utornika po Vaskrsu.“²⁴ Znakovito svjedočanstvo o odnosu i Uprave zatvora i samih zatvorenika prema hrišćanskom nasleđu i pripadnosti Pravoslavnoj veri jeste podatak koji se nalazi u „Inventaru cjelokupnog državnog materijala, nalazećeg se u Centralnom Kaznenom Zavodu u Podgorici, dana 10. aprila 1914.“ gdje se pod brojem 47. navodi „Ikona – raznih u priličnom stanju: dvadeset i jedan komad.“²⁵ Zaista zadivljujuće svjedočanstvo da je na zidovima u, po broju i površini, nevelikim prostorijama podoričkog zatvora bilo 21 ikona! Sa jedne strane to pokazuje da su sveštenici revnosno vršili dušebrižničku službu, a sa druge strane da je i od strane uprave zatvora i viših, nadzornih instanci Ministarstva pravde uviđeno da je i taj, vizuelni element prisustva crkvenog inventara koristan za duhovno i emotivno stanje zatvorenika i osoblja.

Osobeni znak hrišćanskog humanizma i staranja za duhovne potrebe zatvorenika, iskazan je u privremenim Pravilima o radu i vladanju zatvorenika u Centralnom kaznenom zavodu u Podgorici, koja su stupila na snagu 14. decembra 1901. godine. Tu je u članu 24 određeno da „o Božiću, Uskrsu i o Krsnom imenu zatvorenik će moći prema određenju Uprave nabaviti pića

²² Konzistorija Cetinjska br. 1121 od 9. 4. 1910. AMCP, KC f. 50. Prema službenim podacima objavljenim od Statističkog odjeljenja Ministarstva unutrašnjih djela, u toku 1909. godine u Centralnom kaznenom zavodu u Podgorici bilo je ukupno 165 zatvorenika, od toga 12 osoba ženskog pola. Glas Crnogorca, god. XL, 19. 3. 1911. br. 12, str. 3.

²³ KC br. 1122 od 9. 4. 1910. AMCP, KC f. 50.

²⁴ Izveštaj Ministarstvu pravde br. 261 od 16. 3. 1914. Državni Arhiv Crne Gore (DACG) Cetinje, Ministarstvo Pravde (MP), 1914, f. 163.

²⁵ DACG, MP, 1914, f. 168.

(vina i rakije), da društvo po Srpskom običaju počasti“ jer su inače, osim vode, kafa i čaj bili jedino dozvoljeno piće.²⁶

Iz nevelikog fonda svjedočanstava o zadovoljenju duhovnih potreba zatvorenika, navodimo jedan primjer odnosa građana prema zatvorenicima Pravoslavne vjere iz 1900. godine, zapisan rukom očevidca: „Podvoriti i ponuditi sužnja u tamnici, pa ma kako on, po grešnoj prirodi svojoj, ogriješio se o moralni i građanski zakon – smatra se hrišćanskom dobrodjetelji. Ja sam bio slučajni posmatrač na poklade, dan raskrsnice mrsa i posta, kada se svaka hrišćanska duša jače okrijepi i proveseli, – kako se utamničeni u kaznenom zavodu podgoričkom, uz pjesmu i popjevku, goste obilatim pićem vina i rakije. Pitao sam: „Otkuda ta napojnica?“ Dobih odgovor da je to učinjela darežljiva ruka g. Marka Đuraškovića, žitelja Podgorice, zadojenog duhom pobožnog ruskog naroda!.“²⁷

Zaključak

Navedeni opis nastanka i razvoja dušebrižničke službe u crnogorskim zatvorima do kraja 1915. godine tj. do austrougarske okupacije u toku Prvog svjetskog rata, iako oskudan u sačuvanim autentičnim istorijskim izvorima i savremenim svjedočanstvima, predstavlja prvi pokušaj da se i ovaj specifični segment pravne istorije Crne Gore prikaže u što je moguće jasnijem vidu, od prvih spomena do kraja postojanja u jednoj istorijskoj i državno-pravnoj cjelini. Vođeni tom namjerom, smatrali smo vrijednim sintetički prikazati sačuvane istorijske izvore: pravnu regulativu, akta, dokumente, spise i svjedočanstva koji se odnose na dužnosti i rad zatvorskih dušebrižnika u Crnoj Gori. Kada se ima u vidu razvojna putanja crnogorskog pravnog i zakonodavnog sistema, dinamika i slojevitost njegove strukture, kao i stanje personalnog kapaciteta, onda nema mjesta čuđenju što do naših dana nije ostalo više svjedočanstava o dušebrižničkoj službi u crnogorskim zatvorima s kraja 19. i prvih godina 20. veka. Stradanja arhiva centralnih državnih institucija Crne Gore, među njima i Ministarstva pravde, u toku Prvog svjetskog rata, nesumnjivo su razlog da se pitanje dušebrižničke službe ne može u cjelini osvijetliti i sagledati. Ovaj pokušaj je prvi u tom pravcu i učinjen je na osnovu dostupne istorijske građe. Nadamo se da će biti od koristi istraživačima državno-pravne i crkvene istorije Crne Gore i da će podstaći dalja istraživanja ove vrijedne teme. U toliko više jer je dragocjeno svjedočanstvo koje pokazuje da se i crnogorsko

²⁶ CZ, 2, 555.

²⁷ Objavljeno u: Glas Crnogorca, god. XXIX, 11.03.1900, br. 10, str. 3.

zakonodavstvo trudilo da ispunjava visoke kriterijume pravnih sistema evropskog zakonodavstva s kraja 19. i prvih godina 20. vijeka.

Radoman Dragan

St. Peter of Cetinje Theological seminary, Cetinje

PRISON CHAPLAINS' SERVICE FOR THE ORTHODOX PRISONERS IN MONTENEGRO FROM THE END OF THE 19TH CENTURY UNTIL 1915

A b s t r a c t

With the development of the legal system in Montenegro, during the last two decades of the 19th century and at the beginning of the 20th century, the issue of chaplain's service in prisons was regulated as a specific segment. The paper presents the developmental trajectories of the legal formulation and the competence of service of the Orthodox priests in prisons in Montenegro, in the case of spiritual needs of the members of the Orthodox faith. The persons from the church structures who performed a duty of naming prison chaplains were specified – Metropolitans Ilarion and Mitrofan, as well as the acting priests from Cetinje and Podgorica, for the prisons which existed in those two towns. The paper also provides an analysis of the text of the Legal act on the duties of priests in prisons and the sermon of moralities given for the death row convicts. Since this is the first scientific study based on the authentic historical documentation, it represents a significant contribution to a comprehensive overview of the development and structure of the legal system in Montenegro until 1918.

Keywords: Legal system of Montenegro, prison, chaplains in prisons, the Ministry of Justice, Metropolitan, The Metropolitan region of Montenegro and the Littoral, priests.

Literatura

1. Arhiv Mitropolije Crnogorsko-primorske, Cetinje, (AMCP), Fond: Konzistorija Cetinjska (KC), Mitropolija Crnogorsko-primorska (MPC)
2. Bogićević Č., (2018). Istorija crnogorskoga sudstva, Podgorica, Službeni list Crne Gore
3. Crnogorski zakonici, knjiga 1 i 2, (1998). Pavićević Branko, Raspopović Radoslav (prir.), Podgorica, Istorijski institut
4. Glas Crnogorca, Cetinje. god. XXIX, 11.03.1900, br. 10
5. Glas Crnogorca, Cetinje. god. XL, 19.03.1911. br. 12
6. Državni arhiv Crne Gore, Cetinje (DACG), Fond: Ministarstvo pravde (MP)
7. Leksikon krivičnog prava, (2002). prir. Jovašević D., Službeni list SRJ
8. Leksikon građanskog prava, (1996) .prir. Grupa autora, Beograd, Nomos
9. Kondić P., (2014). Mitropolija Crnogorsko-primorska u drugoj polovini 19. I početkom 20. veka (1851-1920), Beograd, Doktorska disertacija – rukopis, primjerak u Biblioteci Mitropolije Crnogorsko-primorske, Cetinje.
10. Marković S., (2007). Kaznena istorija Crne Gore, Podgorica, Crnogorska izdanja
11. Milović J., (1984). Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu, Titograd
12. Miljić M., (2000). Jusovača – Kazneni zavod u Podgorici, u: Sto dvadeset godina od oslobođenja Podgorice, Podgorica, Istorijski institut, 473-487
13. Novi Zavjet, Sveto Jevanđelje od Luke, 23. (2010). Prevod Komisije Svetog Arhijerejskog Sinoda Srpske Pravoslavne Crkve, Beograd
14. Prelević, S., (2012). O zločinu i kazni. *Pravo – teorija i praksa*, 29 (10-12), str. 95-106.
15. Radoman M., (2009). Penologija i kazneno izvršno pravo, Podgorica, Pobjeda
16. Radulović D., (2015). *Krivično procesno pravo*, Podgorica, Pravni fakultet
17. Čizmović M. i Stojanović P., (1993). Razvoj procesnih prava u Staroj Crnoj Gori i Srbiji, Priština Jedinstvo
18. Živković, M., (2015). Pravo na život i eutanazija, *Pravo – teorija i praksa* 32 (4-6), str. 50-60